

Університетська школа ортодонції у Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького

У період кінця XIX початку XX сторіччя в час бурхливого розвитку людства та становлення нових технологій відбулися значні зміни у різних наукових напрямках вже відомих фахових дисциплін. Так відбувалося і з стоматологією. Процес виокремлення зі стоматології нових напрямків таких як пародонтологія, ендодонтія, імплантологія, ортодонція продовжився і в XXI сторіччі і очевидно процес вдосконалення безконечний. В 2016 році, відповідно до рішення Вченої ради Львівського національного медичного університету (протокол №4 — ВР від 25.05.2016) з метою оптимізації освітнього процесу, удосконалення наукової та лікувально-діагностичної роботи створено кафедру "Ортодонції". Незважаючи на невеликий часовий проміжок роботи молоді кафедри історичний процес становлення університетської науки такого напрямку стоматології тривав у Львові біля двох сторіч і пройшов всі щаблі розвитку за світовими зразками та сформувався у нову університетську дисципліну медико-стоматологічної науки.

Досліджуючи історичну літературу розвитку Львівського університету встановлена дата початку викладання студентам медичного факультету предмету одонтологія з 1828 року. Із монографії керівника курсу одонтології, професора Карла Каліги, виданій у Львові в 1840 році "Про хвороби зубів та засоби їх лікування" ряд розділів присвячено дитячій стоматології. Зокрема, у частині першій вищезгаданої монографії – розділ 4 «Про молочні зуби їх прорізування і заміну», розділ 6 «Про небезпеку під час першого прорізування зубів», розділ 7 «Про засоби які слід використовувати після прорізування молочних зубів, для кращого їх збереження» викладено основи дитячої стоматології, а також тогочасні погляди на клініку та лікування зубів у дітей. Ще у кількох розділах викладено основи профілактики стоматологічних ушкоджень твердих тканин зуба та догляду за зубами для їх збереження з та елементами основ ортодонції (рис.1,) [1-4].

Наступним важливим етапом розвитку університетської стоматології у Львові, а зокрема і ортодонції було відкриття у 1894 р. курсу стоматології, а в

подальшому у 1905 р. Університетської стоматологічної амбулаторії. Керівник курсу і амбулаторії доцент Андрій Гонька після навчання в Краківському університеті та стажування в Берлінському університеті залучив найновіші технології. У програмі вивчення стоматологічної дисципліни, викладалася дитяча стоматологія що було затверджено тоді Міністерством науки і віросповідань Австро-Угорської імперії. В опублікованому звіті доцента А. Гоньки за 1907 р. знаходимо кількість полікованих зубів, серед них і у дітей. При амбулаторії відкрито школу для зубних техніків для спеціалістів з виготовлення протезів і зокрема конструкцій для вирівнювання зубів. Згодом до праці в амбулаторії долучився доцент Теодор Богосєвіч, який крім викладацької роботи, керував до 1939 р. приватною клінікою у Львові на 5 крісел, яка спеціалізувалася на протезуванні, зокрема проводилося технічне виготовлення керамічних пломб, коронок, містків і протезів, започатковано виготовлення ортодонтичних конструкцій.

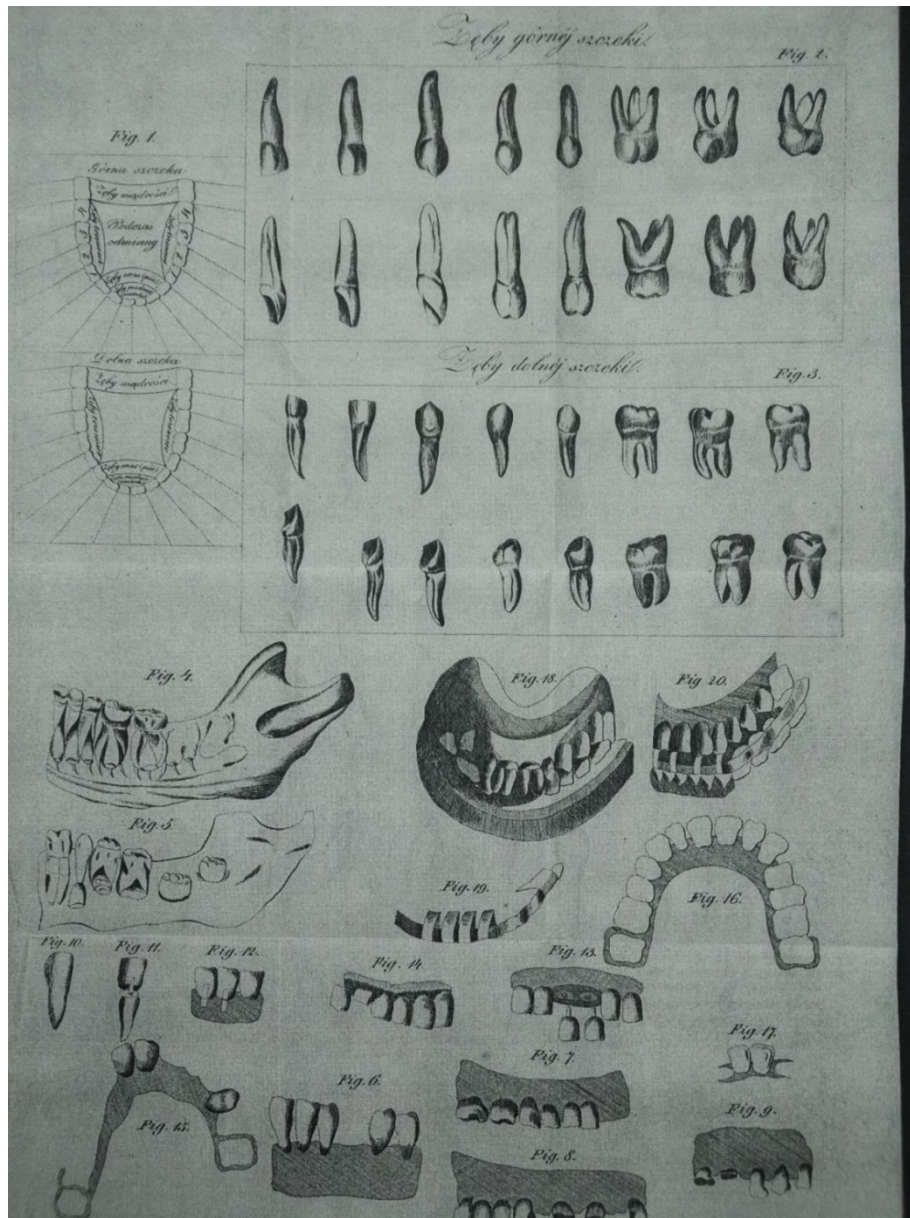

Рис. 1. Малюнки-схеми з книги професора Львівського університету Карла Прокопа Каліги "Про хвороби зубів і засоби їх лікування" (Львів, 1840) (з окремим розділом цієї книги у якому роз'яснюється важливість збереження та правильного підходу до утримання зубів з метою подальшого збереження їх рівними для здоров'я та краси людини)

Рис. 2. Професор Теодор Богосевіч – доцент, стоматолог, керівник приватної клініки у Львові (вул. Академіка Гнатюка 5/7, тепер Львівська державна дитяча музична школа №1 ім. А.Кос-Анатольського)

Після раптової смерті професора А. Гоньки, з 1913 року Львівську університетську школу стоматології очолив доктор медичних наук, випускник Мюнхенського університету Антоній Цешинський. Йому завдячуємо реформування викладання дисципліни стоматологія до сучасного на той час рівня, налагодження відносин львівської школи стоматології з європейськими та світовими стоматологічними організаціями, зокрема FDI (заступником голови

FDI був певний час А. Цешинський), піднесення наукових напрацювань зі стоматології до світових стандартів і їх визнання. З 1919 року професор Антоній Цешинський розпрацьовує державні програми викладання стоматології для вищих навчальних закладів Польщі. У тому числі визначається стандарт викладання і набуття практичних навичок, як студентами, так і курсантами на курсах підвищення кваліфікації в інституті стоматології Львівського університету. У той час створено напрямок наукових досліджень з дитячої стоматології. В Інституті стоматології і Клініці стоматології створено відділення, одним з таких було відділення терапевтичної стоматології та дитячої стоматології яким відала асистент професора А.Цешинського Аделія Бардаш (Друкерова) [4-6]. Професором А. Цешинським виокремлено курс викладання ортопедичної стоматології та ортодонції, яким призначено керувати ад'юнкта (доцента) Мечислава Янковського (рис. 3, 4). У той час створено напрямок наукових досліджень з ортодонції та дитячої стоматології. В Інституті стоматології під керівництвом професора А. Цешинського виконуються наукові роботи з дитячої стоматології та ортодонції. Відомі такі роботи: В.Шафран «Теоретичне обґрунтування викривлення передніх постійних зубів внаслідок сили впливу молочних зубів» (1922), «Про затримку прорізування постійних зубів, що наступають внаслідок хвороб організму та специфіка їх лікування (1923) та ін. [7-10].

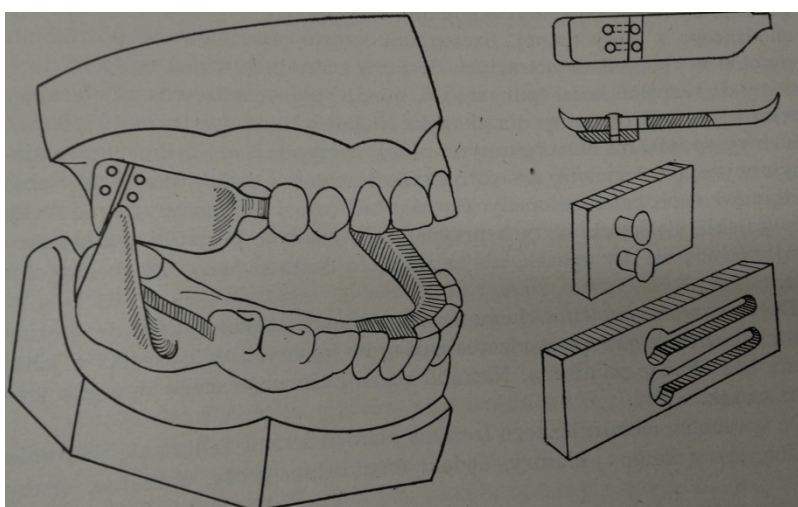

Рис. 3. Схематичне зображення апарата для вирівнювання зубів за

А.Цешинським

7 липня 1941 року, після трагічної загибелі керівника кафедри і клініки стоматології професора Цешинського, керівником призначено доцента доктора Мечислава Янковського, який залишався керівником до 1945 року. Документально підтверджений той факт, що Львівський державний медичний інститут був єдиним вищим науковим та навчальним закладом в Україні, який працював у в роки Другої світової війни. Працювала кафедра і клініка стоматології Львівського державного медичного інституту під керівництвом учня професора А. Цешинського – ортопеда-стоматолога, доцента Мечислава Янковського, відбувалося навчання студентів та проводилася наукова робота [7, 9,11].

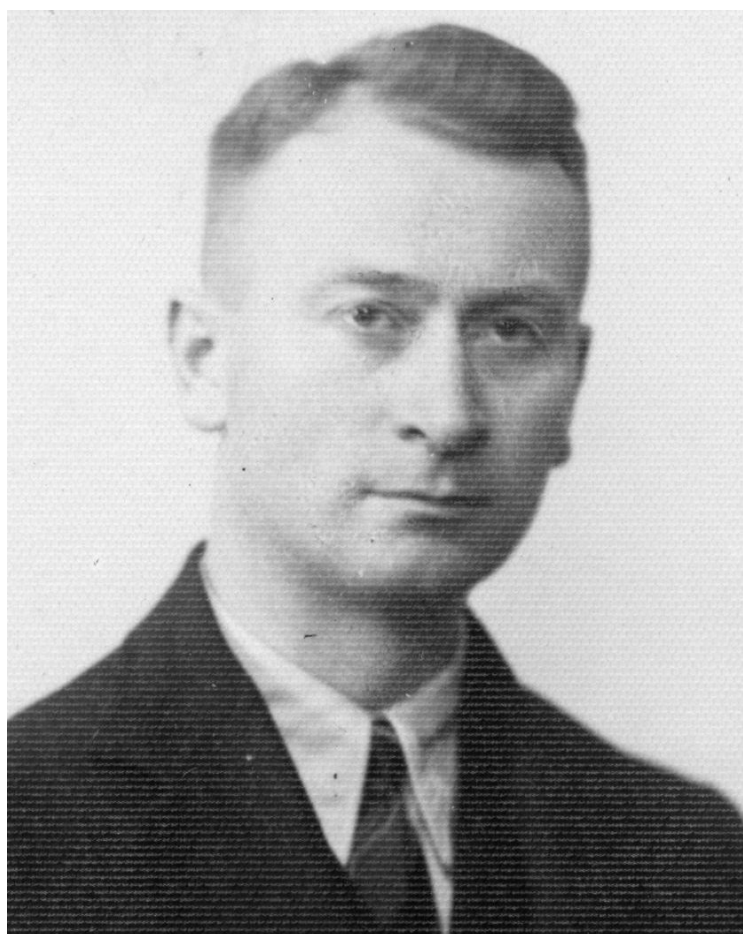

Рис. 4. Професор Мечислав Янковський (Музей стоматології ЛНМУ ім.Данила Галицького).

У 1959-1960 рр., після утворення в 1958 році стоматологічного факультету в ЛДМІ розпочато створення профільних кафедр, зокрема, кафедри ортопедичної стоматології яку очолив професор Яків Збарж [13, 14]. Під керівництвом професора Якова Збаржа розпочато наукові роботи, а згодом захищені кандидатські дисертації асистентами Шмерцлером С.А і Чучмай Л.Д. В той час ортодонтичними конструкціями займалися доценти Борис Мартінек і Людмила Чучмай. Напрацювання кафедри були викладені у монографіях, у одній з них виданій на той час українською мовою, розділ присвячений ортодонтії (Ортопедична стоматологія, Збарж Я.М., Александрова Ю.М.)(рис.5). З 1972 року під керівництвом проф. Евальда Вареса. на кафедрі ортопедичної стоматології проводяться значні морфологічні дослідження, спрямовані на вивчення процесів перебудови зубощелепової системи при ортодонтичних втручаннях. Опрацьований матеріал увійшов як складова частина у посібник «Ортодонтія», виданий у Москві за редакцією Ф.Хорошилкіної в 1984 році. Докторська дисертація проф. Евальда Вареса виконана і захищена в Одесі, також була присвячена ортодонтії. Згодом була захищена дисертація з проблем цього напрямку асистентом Завойко Л.М. [15-17]. Були виконані докторські дисертації професорами нашого університету,

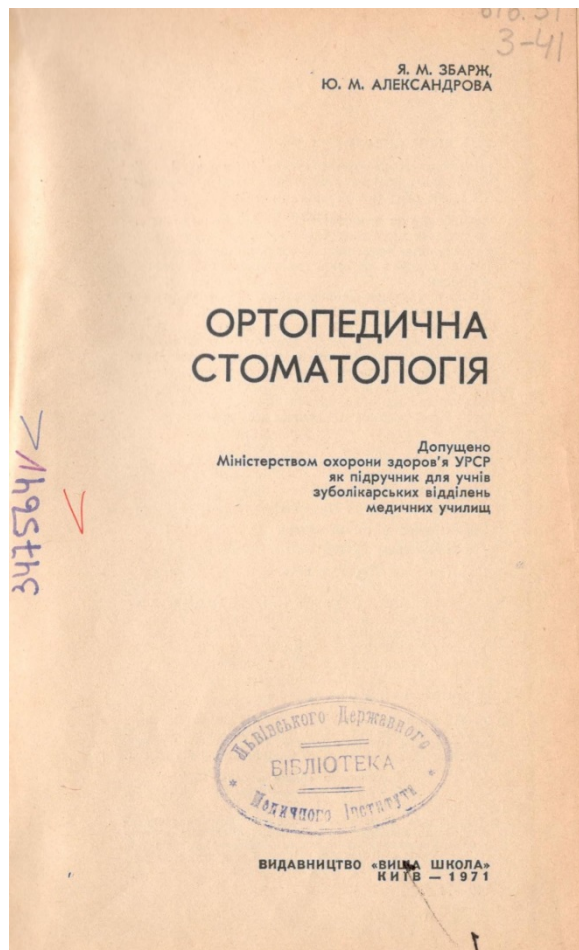

Рис.5 Монографія Львівських вчених у якій викладено розділ з ортодонтії зокрема, захистили роботи присвячені ортодонтії – Покровський М.М., Макеєв В.Ф., Мірчук Б.М.

У 1966 р. була створена перша в Україні дитяча стоматологічна поліклініка, в якій було 3 відділення: хірургічне, терапевтичне та ортодонтичне. В ортодонтичному відділенні працювали 5 лікарів-ортодонтів: Ірина Базилевич, Едуард Гутгартц, Яніна Зданевич, Ірина Любінець, Матвій Футорянський.

До цього ортодонтичну допомогу дітям надавав лікар-ортодонт Ілля Етінберг на базі клініки ОХМАДИТУ. Після реорганізації дитячої стоматологічної поліклініки дитячі відділення були відкриті у всіх стоматологічних поліклініках у м. Львів. Дитяче відділення стоматології було організовано і у Львівській обласній стоматологічній поліклініці, яке очолювала лікар-ортодонт вищої категорії Мірчук О.Т. Ортодонтичну допомогу дітям надавали лікарі-ортодонти Корець Д.С., Чупін М.І. та Мірчук О.Т. Завдяки налагодженню тісної співпраці між кафедрами інституту і практичною охороною здоров'я були організовані регулярні консультації ортодонтичних пацієнтів

лікарями-ортодонтами, асистентами, доцентами і професорами кафедр. На кафедрах консультації проводили проф. Варес Е.Я., доц. Makeєв В.Ф., к.м.н. Чучмай Л.Д.

У 1976 році в Львівському державному медичному інституті відкрито кафедру дитячої стоматології. Новостворена кафедра стоматології дитячого віку. Під керівництвом професор Любомири Луцик розпочато нові наукові напрямки серед яких ортодонція. Визначну роль у становленні ортодонції як університетської науки у ЛДМІ, а також в Україні відіграв професор Марк Покровський (рис. 6, 7, 8).

Рис. 6. Професор Луцик Любомира Антонівна (Музей стоматології ЛНМУ ім.Данила Галицького).

Рис. 7. На кафедрі дитячої стоматології. Сидять справа наліво: проф. Покровський М.М., проф. Луцик Л.А, доц. Мартовлос І.М.

Рис. 8. Елементи ортодонтичних конструкцій (XX ст.) Музей стоматології ЛНМУ ім.Данила Галицького.

У 1980 році кафедру стоматології дитячого віку ЛДМІ очолила професор Смоляр Ніна Іванівна (рис. 9). Починаючи з 1994 року, на кафедрі проходять післядипломне навчання лікарі та інтерни за спеціальностями "Дитяча стоматологія", "Ортодонтія". З 1997 року проводиться навчання на передатестаційних циклах за спеціальністю "Ортодонтія", а у 2000 році

розпочато проведення 3-місячних циклів з ”дитячої стоматології” та ”ортодонтії”, а також циклів тематичного вдосконалення. Під керівництвом Заслуженої діячки науки і техніки України, професорки, доктора медичних наук, Ніни Іванівни Смоляр – завідувача кафедри стоматології дитячого віку ЛНМУ ім. Данила Галицького впродовж 1980-2012 років було проведено головну роботу по становленні розділу стоматології «ортодонтія» як виокремленого напрямку і спеціальності зі створенням повноцінної профільної кафедри університету.

Професор Ніна Смоляр продовжила наукові дослідження по епідеміології стоматологічних захворювань та започаткувала новий напрям — екологічна стоматологія та активно розпрацьовувала вплив соматичної патології на стоматологічне здоров'я дітей. Під її керівництвом було проведено основну роботу по становленню в навчальному процесі розділу стоматології ”Ортодонтія” як виокремленого наукового напрямку спеціальності ортодонтія з подальшою організацією повноцінної кафедри ортодонтії.

Рис. 9. Заслужений діяч науки і техніки України, професор, докт. мед. наук, Ніна Іванівна Смоляр – завідувач кафедри стоматології дитячого віку ЛНМУ ім. Данила Галицького (1980-2012)

З перших днів організації кафедри стоматології дитячого віку розділ ортодонції організовує та викладає кандидат медичних наук, асистент Марко Покровський, який у 1986 р. захистив докторську дисертацію. На кафедрі працюють асистенти-ортодonti Іван Кецман, Богдан Мірчук, Галина Гордон. Мирослава Дрогомирецька, які ведуть заняття із студентами по ортодонції. На кафедрі інтенсивно розвивається науковий напрям по ортодонції. Під керівництвом професора Ніни Смоляр захищено 11 кандидатських дисертацій по ортодонції: Філімонов Ю.В. (1991), Гордон Г.С. (1992), Бу-Арам Алі Абдул Азіз (1994), Аль Абеі Сухель (1994), Дрогомирецька М.С.(2003), Корнієнко Т.Г. (2010), Пилипів Н.В. (2011), Ахмад Хатем Джасер (2014), Міськів А.Л. (2018), Фур М.Б. (2019) і Мартовлос А.І. (2020). У подальшому Богдан Мірчук захистив докторську дисертацію у 2009 р., організував і завідував кафедрою ортодонції у ОНМУ, а нині професор кафедри ортодонції ЛНМУ імені Данила Галицького.

Мирослава Дрогомирецька захистивши докторську дисертацію у 2010 р., організувала та очолює кафедру ортодонції у Національній медичній академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика.

Згідно з рішенням Вченої ради Львівського Національного медичного університету імені Данила Галицького (протокол №4 від 25.05.2016 р.) з метою оптимізації освітнього процесу, удосконалення наукової та лікувально-діагностичної роботи проведено реорганізацію кафедри стоматології дитячого віку шляхом її поділу від 01.09.2016 р. На 2 кафедри - кафедру стоматології дитячого віку та кафедру ортодонції. До кафедри ортодонції приєднали розділ підготовки лікарів-інтернів по ортодонції, цикли стажування та удосконалення по ортодонції. Новостворену кафедру очолила доктор медичних наук, професор Ельвіра Безвушко(рис. 10).

Рис. 10. Професор, докт. мед. наук, Ельвіра Валентинівна Безвушко – завідувач кафедри стоматології дитячого віку ЛНМУ ім. Данила Галицького (2012-2016)

З 2017 р. кафедру ортодонції очолює учениця професора Ніни Смоляр, доктор медичних наук, професор Наталія Чухрай(рис.11). Професорсько-викладацький склад кафедри ортодонції станом на 2021 р. У складі кафедри працюють 4 професори, доктор мед. наук, професор Н.І. Смоляр, доктор мед. наук, професор Е.В. Безвушко, доктор мед. наук, професор Чухрай Н.Л. і доктор

мед. наук, професор Б.М. Мірчук; доцентів - доцент Гордон - Жура Г.С. (ортодонт), доцент Лисак Т.Ю. (дитячий стоматолог), доцент Дубецька-Грабоус І.С. (дитячий стоматолог), доцент Пилипів Н.В. (ортодонт), доцент Мусій-Семенців Х.Г. (дитячий стоматолог), доцент Машкаринець О.О. (дитячий стоматолог), доцент Міськів А.Л. (ортодонт); 5 кандидатів медичних наук - асистент Зубачик О.В. (дитячий стоматолог), асистент Шило М.В. (дитячий стоматолог), асистент Шпотюк О.О. (дитячий стоматолог), асистент Слобода М.Т. (дитячий стоматолог), асистент Боднарук Н.І. (дитячий стоматолог); 6 асистентів — Савчин С.В.(ортодонт), Харченко А.В. (ортодонт), Нарепеха О.Т. (дитячий стоматолог), Данилюк Д.В. (ортодонт); Москвяк А. (дитячий стоматолог), 1 старший лаборант - Сидір В.На кафедрі проходять навчання в аспірантурі — Лесіцький М.Ю., Савчин С.В., Годований О.В., Данилюк Д.В.

Рис. 11. Професор, докт. мед. наук, Чухрай Наталія Львівна, завідувач кафедри ортодонтії з 2017 р.

Безпосередньо на кафедрі проводяться дослідження по вивченню букального епітелію при різних патологічних станах, електроміографічне

дослідження м'язів. Окрім цього, працівники кафедри проводять дослідження в комплексі з колективами кафедр клінічної лабораторної діагностики ФПДО, мікробіології, технології ліків та біофармації, загальної, біонеорганічної та фізикоїдної хімії.

За період функціонування кафедри під керівництвом професора Смоляр Н.І. захищено докторська дисертація проф. Чухрай Н.Л.(2018) та кандидатські Сояк О.О.(2018), Черепюк О.М.(2018), Міськів А.Л.(2018), Боднарук Н.І.(2018), Фур М.Б.(2019), Мартовлос А.І.(2020), Лесіцький М.Ю.; під керівництвом проф. Безвужко Е.В. : Гринишин О.Б.(2017), Шпотюк О.О.(2018), Костура В.Л.(2019); під керівництвом проф Чухрай Н.Л : Лагода Л.С.2019, Дутко Г.М.2020, під керівництвом проф. Мірчук Б.М.

Протягом 2016-2020 рр. працівниками кафедри ортодонтії опубліковано 106 наукових праць, серед них 7 — у наукометричних базах у Scopus та Web of Science, 20- в інших іноземних виданнях , 80- у вітчизняних виданнях, 67- у тезах матеріалів з'їздів та науково-практичних конференцій, отримано 5- патентів на корисну модель, 1-свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір.

Викладачі кафедри беруть активну участь у науково-практичних конференціях та симпозиумах, які проходять в Україні та за її межами.

Спільно з кафедрою стоматології дитячого віку кожні 5 років видається збірник опублікованих наукових праць. Колектив кафедри підтримує тісну науково-практичну співпрацю з колегами з Польщі, Грузії, Білорусії, Австрії, Китаю, Італії, Іспанії.

Працівниками кафедри проводиться на базі Стоматологічного медичного центру ЛНМУ імені Данила Галицького (головний лікар к.мед.н. Шибінський В.Я.) проводиться значна лікувальна робота. Викладачі кафедри, залучаючи лікарів-інтернів та студентів, проводять консультації та лікування дітей з ортодонтичною патологією, окрім того проводиться лікування соціально незахищених категорій дітей незнімною ортодонтичною апаратурою за спонсорства фірми Ortoline на базі Стоматологічного медичного центру ЛНМУ імені Данила Галицького згідно соціальної програми “Подаруй дитині усмішку”.

Залучаючи слухачів циклу спеціалізації зі спеціальності “Ортодонція”, викладачі кафедри проводять лікування дітей “Родинного дому “Покрова”” знімною ортодонтичною апаратурою.

Професорсько-викладацький колектив кафедри проводить активну роботу із залученням студентів до науково-дослідницької діяльності. Студентський науковий гурток на кафедрі ортодонції існує лише 2 роки самостійно продовжуючи традиції кафедри стоматології дитячого віку. Вихідцями зі студентської наукової школи вийшли ортоданти проф. Мірчук Б.М., проф. Дрогомирецька М.М., доц. Гордон-Жура Г.С., проф. Безвушко Е.В., проф. Чухрай Н.Л. Керівник студентського наукового товариства на кафедрі ортодонції — кандидат медичних наук, доцент Гордон-Жура Г.С. Починаючи з III курсу, студенти гуртківці здійснюють наукові пошуки, займаючись науково-дослідною роботою разом зі своїми науковими керівниками.

На кафедрі започатковано проведення круглих столів спільно із науковим студентським товариством. Так, впродовж 2018-2019 рр. проведено два круглих столи зі студентами стоматологічного факультету: “Апноє у дітей. Методи ортодонтичного лікування” за участю проф. Pablo Echarri (Іспанія) (Голова Світової Асоціації лінгвальної ортодонції, завідувач кафедри ортодонції Стоматологічного Інституту м. Атени) та “Остеопатія в ортодонції” (Войтович О., лікар-остеопат). Результати наукової роботи студентів щорічно знаходять відображення в публікаціях в студентському збірнику наукових праць, в доповідях на підсумкових щорічних університетських конференціях секції “Ортодонції”, а також міжвузівських конференціях в Україні та за кордоном. Студенти гуртківці приймають активну участь в II етапі Всеукраїнської студентської олімпіади за спеціальністю “Стоматологія”, міжнародному брифінгу зі стоматології. Викладачі зацікавлюють студентів в позаурочний час не лише науковою, але практичною роботою. Проводяться зустрічі із студентами щодо нових технік в ортодонції, під час яких практичні навички відпрацьовуються на моделях та муляжах.

У 2019 році був започаткований конкурс “OrthoStar” для студентів III курсу стоматологічного факультету. Метою конкурсу є відокремити кращі творчі

студентські роботи, які будуть використані при проведенні санітарно — освітницької роботи серед дитячого населення з метою мотивації виявлення факторів ризику виникнення зубощелепних аномалій, їх усунення, своєчасного звернення до лікаря — ортодонта та популяризації ортодонтичного лікування. Кафедра докладє всіх зусиль для створення у студентів є стійкої мотивації навчатися завдяки кваліфікованому потенціалу кафедри, матеріально-технічному забезпеченні навчального процесу, що дає змогу досягти високого рівня підготовки студентів, магістрів, аспірантів.

На кафедрі ортодонції ЛНМУ ім. Данила Галицького враховуючи тривалий шлях становлення школи ортодонції у Львові, проводиться навчання студентів, на сучасному рівні ведеться наукова робота, яка створює можливість покращувати цю спеціальність застосовуючи та вдосконалюючи досягнення та напрацювання попередників.

Посилання

1. Karol Prokop Kaliga O chorobach Zębów, i o środkach Leczenia takowych Lwów, 1840. 57 s.
2. Hrynovets VS, Hrynovets IS Analiz likarskykh zasobiv zastosovuvanykh u zubolikuванні XIX storichchi (z knyhy profesora Lvivskoho universytetu Karla Prokopa Kalihy 1838 roku). Pytannia eksperymentalnoi i klinichnoi stomatolohii. Zbirnyk nauk. prats. Kharkiv, 2015; 11(1):17 – 19 [In Ukrainian].
3. Hrynovets VS, Hrynovets IS, Ripetska OR, Pasko OO, Deneha IS A review of medications applied in dentistry in XIX century (from the book written by the professor of Lviv University Karl Prokip Kaliga (1838). 3-rd International conference on pharmaceutical sciences «Looking towards the future, honoring the past». 2015 May 29-31;Tbilisi, Georgia, 2015, p. 100.
4. Ripetska OR, Deneha IS, Hrynovets VS, Hysyk MV Historical sketches of the development of dentistry in Lviv. Diseases of the Periodontium (Etiology, Pathogenesis, Diagnosis, Treatment) Lviv: Liga-Press, 2011:264 –67.
5. Hrynovets VS, Ohonovskyi RZ, Shybinskyi VIa Lvivska stomatolohichna shkola 40-kh rokiv XX stolittia. In: Makieiev VF, editir. Stomatolohichni novyny; zb. prats z aktualnykh problem stomatolohii. Lviv: 2012 – 2013; 11 – 12:47 [In Ukrainian].
6. Zimenkovskyi BS, Hzhohotskyi MR, Lutsyk OD, Hrynovets VS, Hrynovets AH Lvivskyi natsionalnyi medychnyi universytet imeni Danyla Halytskoho – 230. Istorychne yuvileine vydannia . Kyiv: TOV «Lohos Ukraina», 2014; 295 p. [In Ukrainian].

7. Hrynovets VS, Stomatolohii kafedra. Encyclopedia. Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka v 2 t. T.2: L-Ya. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2014; p. 480 – 481 [In Ukrainian].
8. Hrynovets VS, Mahlovanyi AV, Stupnytskyi RM Do 125-richchia narodzhennia profesora Antoniiia Tsieshynskoho. Zhurnal AMN Ukrainy. 2008; 13(4): 807 – 12 [In Ukrainian].
9. Hrynovets VS, Ripetska OR, Hrynovets IS Profesor Mechyslav Yankovskyi – vnesok u stanovlennia lvivskoi universytetskoï stomatolohichnoi shkoly. In: Korda MM ta in., editir. Materialy naukovoi istoryko-terminolohichnoi konferentsii 100-richchia ministerstva okhorony zdorovia ta opikuvannia Ukrainy i likarske samovriaduvannia, XVII kongres Svitovoi Federatsii Ukrainykykh Likarskykh Tovarystv materialy mizhnar. nauk. Kongresu; 2018 veresen 20 –22; Ternopil. Ternopil: TDMU; 2018, p. 301 [In Ukrainian].
10. Makieiev VF, Hrynovets VS, Lialka M Ia Zaviduvach kafedry ortopedychnoi stomatolohii – profesor Zbarzh Yakiv Mykhailovych. In: Makieiev VF, editir. Stomatolohichni novyny: zb. prats z aktualnykh problem stomatolohii. Lviv: 2016; 15: 3 – 4 [In Ukrainian].
11. Makieiev VF, Zimenkovskyi BS, Hrynovets VS Likar, naukovets, vchytel – profesor Zbarzh Yakiv Mykhailovych. Lviv. nats. med. un-t im. Danyla Halytskoho. Lviv: Kwart, 2017; 44 p. [In Ukrainian].
12. Makieiev VF, Hrynovets VS, Honcharova IK Spohady pro dotsenta Martineka Borysa Oleksandrovycha. In: Makieiev VF, editir. Stomatolohichni novyny: zb. prats z aktualnykh problem stomatolohii. Lviv: 2016; 15: 5 – 6 [In Ukrainian].
13. Makieiev VF, Hrynovets VS, Pasternak SIu Pamiati profesora stomatolohii – Varesa Evalda Yanovycha. In: Makieiev VF, editir. Stomatolohichni novyny: zb. prats z aktualnykh problem stomatolohii. Lviv: 2016; 15: 7 – 8 [In Ukrainian].
14. Zimenkovskyi BS, Makieiev VF, Vares YaE, Hrynovets VS, Petryshyn OA Naukovets-novator, likar, pedahoh – profesor Vares Evald Yanovych. Lviv. nats. med. un-t im. Danyla Halytskoho. Lviv: Kwart, 2018; 105 p. [In Ukrainian].